

Capitolul 18 - Spiritualitate și agronomie. Probleme etice contemporane din spațiul rural și agricultura românească

- Victor Petcu, Gabriel Popescu, Petruța-Simona Simion

Introducere

Din punct de vedere istoric și geografic, în centrul orientării activităților din așezările rurale românești se află viața spirituală și biserica. Activitățile agricole, economice, tehnice sau de altă natură au avut ca etaloane și norme etice raportarea la valorile spirituale (Bernea, 2006). Mai mult decât etica, o viziune complexă asupra lumii, a începutului vieții pe pământ, a modului de raportare la Divin și la creația Sa a conturat de-a lungul anilor ceea ce numim astăzi civilizația sătească. Situarea României între Orient și Occident se reflectă și în plan spiritual, în viziunea ortodoxă pan-enteistă asupra lumii (Mihail Stanciu, 2000).

Deși nu putem vorbi de o delimitare geografică strictă, în spațiul Occidental, este accentuată de diferite denominațiuni creștine o viziune a unui Creator care a părăsit lumea după ce a făcut-o, iar în Orient este prezent panteismul care vede materia ca fiind Dumnezeu.

Spiritualitatea autentică ortodoxă, prin Sfântul Grigorie Palama, vorbește despre o lume în care Dumnezeu este prezent încă și acționează prin Energiile Sale necreate. Mai mult decât spațiul, evenimentele din începutul unei ere seculare au modificat structura spirituală a satului tradițional european.

Modul tihnit, organic, în care spațiul rural românesc s-a dezvoltat și și-a modelat tradițiile a fost în timpul perioadei pre-industriale, atunci când familia tradițională avea o formă extinsă de organizare, cu influențe de tip patriarhal. Încă din cele mai vechi timpuri au survenit modificări ale organizării familiilor datorită evenimentelor istorice.

Din perioada preistorică, familia patriarhală extinsă cuprindea până la 4 generații. De exemplu, în timpurile vetero-testamentare evenimentele de tip exil în masă au determinat adaptarea structurii familiei la posibilitățile concrete de funcționare (Mihăilă, 2011).

În societățile slave din Balcani, familia de tip militar zadruga, putea fi întâlnită cu peste 100 de membri și în sec XIX, însă continuă și astăzi, în special în Albania cu familii de până în 50 de membri (Bistriceanu, 2006).

Începând cu perioada Renașterii și definitiv marcată de revoluția industrială, structura societăților rurale din Europa (mai târziu, extinsă și la nivel global) a suferit mutații sociologice, familia trece de la forma extinsă la cea nucleară (formată doar din părinți și copii), iar în perioada postindustrială cresc numărul familiilor monoparentale (Popescu, 2021).

Indiferent de spațiu și timp sau de societatea în care a trăit și de schimbările survenite în aceasta, se pot schița liniile portretului unui țăran universal, în funcție de

spiritualitatea practică. Importanța spiritualității este de prim rang, întrucât, în baza atitudinii față de Divinitate și creație omul își ghidează deciziile sale finale.

În contextul european al strategiei de dezvoltare pe termen lung a zonelor rurale, se vehiculează termenul de revitalizare a activităților rurale, îmbinând o politică prietenoasă cu mediul înconjurător și inovațiile tehnice (COR, 2022). Însă se mai poate numi rural o formă de sat secular? Pentru a reinvia satul autentic, în același timp adoptând tehnologiile și inovațiile moderne într-o epocă digitală (Tanasă, Ulman, Cautisanu, Brumă, & Juravle, 2022), este nevoie de redescoperirea spiritualității creștine universale, autentice.

Cunoașterea - proces de transformare personală și socială în viziunea creștină

Față de ceea ce înțelegem astăzi prin cunoaștere pur științifică, în spiritualitatea ortodoxă, cunoașterea este privită ca un proces care implică transformarea persoanei. Diferită față de conceptul egocentric de ”dezvoltare personală”, ea este hristocentrică și ecleziologică.

Aceast aspect este semnalat în tradiția creștină chiar de către monahii care au trăit în spații izolate de societatea contemporană lor, cum ar fi Avva Antonie în secolul III: „de la aproapele este viața și moartea. Că de vom dobândi pe fratele, pe Dumnezeu dobândim; iar de vom sminti pe fratele, lui Hristos greșim” (Coman, 2016).

Cuprinde trei stadii principale, care sunt dinamice și continue, respectiv: curăție, iluminare și îndumnezeire. Aceste trei etape pot fi privite ca fiind nouă (Larchet, 2020), întrucât, în fiecare etapă cel care parcurge drumul are un anumit grad din celelalte (Figura 1).

Pe tot parcursul drumului, persoana implicată este sub îndrumarea unui duhovnic, părinte duhovnicesc, și face parte din comunitatea euharistică a bisericii.

În societatea rurală sacralizată, care avea rânduieli precise, urcușul duhovnicesc individual era integrat în contextul liturgic al comunității.

Anul bisericesc se împarte în 3 mari perioade cu specific propriu (triod - prepaschal, penticostar – între Paști și Rusalii și octoih – mai mult de 8 luni), care corespund celor 3 etape de: pregătire, curăție – în duminicile pregătitoare dinainte de post și în Postul Paștilor; vedere – în perioada din an marcată de bucuria și lumina Învierii; octoih – în restul perioadei anului, în care se pune accent pe urmarea modelelor de sfințenie.

Teologia ortodoxă nu este bazată pe speculații filozofice, ci, ca în toate științele exacte, are la bază experimentarea și observarea.

„Suntem absolut de acord că suntem pozitiviști. Nu acceptăm decât fenomene empirice, nimic altceva. Suntem absolut de acord în această privință. Pentru că nici Părinții nu acceptau decât fenomene empirice. Luminarea este o stare pur empirică, nimic altceva. Îndumnezeirea, tot o stare empirică. Și toată teologia Bisericii izvorăște din aceste stări empirice” (Vlachos, 2017).

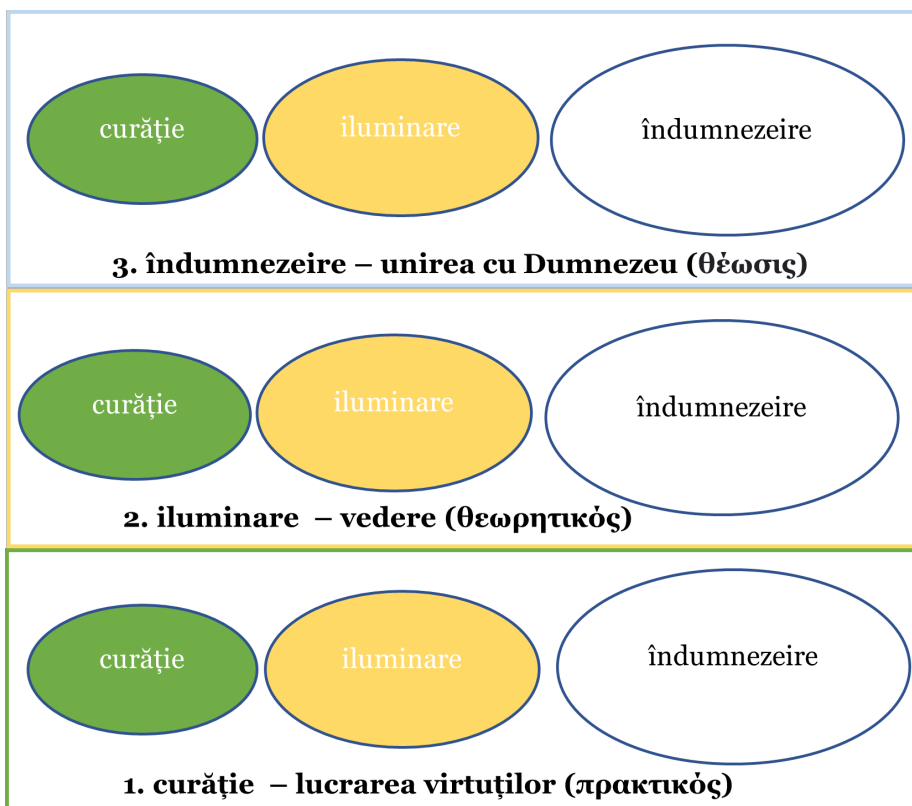

Figura 1. Stadiile comuniunii cu Dumnezeu în teologia patristică ortodoxă

În planul istoric și în prezent, descoperirea, revelația Fiului Lui Dumnezeu se face prin trei legi: legea naturală – Logosul prezent în rațiunile lumii create, legea scrisă – Logosul în rațiunile Scripturii și legea harului – Întruparea Lui Iisus Hristos. Legea naturală, a cunoașterii Lui Dumnezeu din fapte, este pusă pe același plan cu legea scrisă (Stăniloae, 2006).

Societatea europeană s-a îndreptat către o cunoaștere rațională, prin propriile puteri. Universitățile europene au apărut în Evul Mediu, având la bază premisa că omul poate ajunge prin acumularea de cunoștințe într-o stare de comuniune cu divinitatea. Spiritualitatea răsăriteană nu confundă noțiunea de iluminare, care se adresează nousului, cu rațiunea, care este doar o parte a minții. Urcușul duhovnicesc în ortodoxie este cel mai imparțial și nediscriminatoriu posibil, se adresează tuturor, de exemplu și persoanelor care suferă de sindromul Down.

Părinții Bisericii, din experiența lor, au făcut distincție între energia noetică și cea rațională. Ceea ce știau Părinții este că există un organ al personalității omenești care nu este ceva adăugat, ci parte integrantă a personalității omenești, pe care l-au numit energie noetică, în antiteză cu energia rațională. Vasăzică, energia rațională e ceea ce numim astăzi judecata omului, adică întregul sistem neurologic de memorie a omului, care are drept centru creierul. În opoziție cu rațiunea, au numit cealaltă energie noetică, despre care se presupune că ar trebui să fie în inima omului, dar care, atunci când nu funcționează corect, nu este în inimă”.

Este vorba despre două energii paralele ale sufletului.

„Sunt două funcții paralele ale personalității omenești – energia rațională și energia noetică. Un om poate, prin rațiunea lui, să fie un luminător, poate să fie, din punct de vedere rațional, un teolog de marcă, iar la minte (nous) să fie împietrit; mintea lui să fie în întuneric. Pe de altă parte, se poate să fie cineva complet analfabet din punct de vedere lumesc și totuși să aibă mintea (nous) luminată, și să știe cum să lumineze și mintea altor oameni; adică el, care este analfabet, să știe cum să-i călăuzească pe alții de la curățire la luminare. Vasăzică, din punct de vedere creștin, cine este analfabetul? Dar luminatul? Unul care are multă știință de carte și habar n-are de luminarea inimii? Sau unul care are luminarea inimii și știe să-i călăuzească și pe ceilalți oameni la luminare? De aceea vedem fenomenul acesta paradoxal că, în Ortodoxie, de cele mai multe ori, cei luminați sunt cei care n-au studiat Teologia pe la universități. Astfel, avem două fenomene. Unul e analfabetul într-ale rațiunii și luminat la minte (nous). Iar celălalt e luminatul într-ale rațiunii și întunecat la minte (nous). Apoi, mai sunt și alte exemple, când cineva e luminat și cu rațiunea, și cu mintea. Combinația aceasta ni i-a dat pe marii Părinți ai Bisericii. Când un Părinte al Bisericii are doar minte luminată, îi avem pe marii Părinți nevoitori, care în cele duhovnicești sunt de neatins. Tot ce-au scris despre viața duhovnicească este de neegalat, însă nu ne-au lăsat scrieri, să zicem, ca ale lui Vasile cel Mare sau Grigorie de Nyssa, care au avut și o înaltă cultură profană. Apoi, mai avem și cealaltă categorie: omul care este și împietrit la inimă, și dobitoc într-ale rațiunii” (Vlachos, 2017).

Ascetica și mistica este cunoscută în mediile monahale și a fost expusă cu măiestrie de teologii români (Crainic, 2010; Staniloae, 2019).

Exploatare, administrare și slujire: atitudini față de mediul înconjurător și agricultură

O cunoaștere superficială a referatului biblic despre facerea lumii duce la concluzia pripită că Dumnezeu a creat cosmosul și l-a dat omului pentru a-l exploata. Lynn White Jr., un istoric al evului mediu, afirmă că rădăcinile crizei ecologice se află în atitudinea creștinilor față de mediul înconjurător, întrucât creștinismul, mai ales în forma sa occidentală, este una dintre cele mai antropocentrice religii, în care Dumnezeu poruncește oamenilor să exploateze natura (White Jr, 1967). Teza sa, însă, încearcă să blameze o tradiție care, de fapt, nu a existat niciodată (Heckscher, 2013). În cosmologia și antropologia creștină, creația este în strânsă legătură cu omul. La început, toate erau „bune foarte” (Fac. 1, 31), primul om, Adam, este în comuniune cu Dumnezeu și pierde această legătură, cade din starea de iluminare și i se „deschid ochii” (Fac. 3, 7) către o lume în care nu își mai vede Creatorul. Odată cu căderea lui Adam din lumea ideală, paradisiacă, creația suferă schimbări majore. Creștinismul autentic conduce la o restaurare a omului și a spațiului din jurul său. Sunt numeroase exemple de sfinți în jurul cărora, datorită comuniunii cu Dumnezeu, prin energiile necreate ale Duhului Sfânt, animalele sălbatice se îmblânezesc sau natura își schimbă proprietățile (Larchet, 2019). Dragostea se revărsa de la Dumnezeu, peste om și implicit peste toată creația, iar omul răspunde cu dragoste. Această temă este prezentă în centrul cărții Facerii. Rebeca, un chip al Maicii Domnului, al întregii Biserici și,

prin extindere, al întregii creații, oferă apă celui care cere, și, fără să îi spună, adapă și cămilele sale, apoi merge către Isaac, un Chip al Lui Hristos (Fac. 24, 11-59). Aici este o cheie a înțelegerii răspunsurilor creștine la criza ecologică a lumii de astăzi. În tradiția monastică, sunt consemnate atitudinile creștine față de creație:

„Nu este mare lucru să fie cugetul cu Dumnezeu, ci mare este să te vezi pe tine sub toată zidirea.” – Avva Sisoe cel Mare (Coman, 2016).

„Ce este inima plină de milă?” Și a zis: „Arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni, pentru păsări, pentru animale, pentru diavoli și pentru toată făptura. În acest caz gândul la acestea și vederea lor fac să curgă din ochi șiroaie de lacrimi. Din mila multă și apăsătoare ce stăpânește inima, și din stăruință, inima se micșorează și nu mai poate răbda sau auzi, sau vedea vreo vătămare, sau vreo întristare cât de mică, ivită în vreo zidire. Și pentru aceasta aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul și pentru cele necuvântătoare, și pentru dușmanii adevărului, și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziți și iertați; la fel și pentru firea celor ce se târăsc pe pământ. O face aceasta din multa milostivire ce se mișcă în inima lui fără măsură, după asemănarea lui Dumnezeu” – Sfântul Isaac Sirul (Alfeyev, 2013).

În viața Sfântului Dimitrie Basarabov este relatat un fapt care confirmă păstrarea acestei tradiții. Sfântul, pe când păștea vitele satului, a călcat din neatenție pe un cuib de pasăre, iar apoi, muștrat de conștiință, nu și-a mai încălțat piciorul timp de 3 ani atât vara, cât și iarna.

Sfântul Cosma Etolianul, în secolul XIII, este cunoscut pentru iubirea sa față de vegetația forestieră și are o profeție în care prevede că oamenii vor rămâne săraci pentru că nu iubesc arborii (Ware, 2017).

Pildele lui Solomon îndeamnă la contemplarea rațiunilor din creație, pentru a dobândi virtuțile : „Du-te, leneșule, la furnică și vezi munca ei și prinde minte!” (Pild. 6, 6). Sfântul Paisie Aghioritul, este un observator atent al animalelor, a urmat practic îndemnul găsit în pilde și afirmă că „nu a găsit la nici un om finețea pe care a văzut-o la furnici” (Cuv. Paisie Aghioritul, 2006).

De altfel, în rai, creația era privită ca o poartă de comuniune cu divinitatea. A privi creația strict utilitarist, pentru nevoile materiale, duce la o atitudine de exploatare sau, în cel mai bun caz, de exploatare rațională, administrare sustenabilă. O abordare de „administrare”, „management”, „stewardship”, „iconomie” a ceea ce Dumnezeu a creat poate fi desprinsă din textele și parabolele biblice. Această abordare are însă anumite limitări datorită nuanței de conservare pe care o exprimă și a plasării subiectului în afara mediului (Zizioulas, 2011). Ioannis D. Zizioulas propune ca perspectivă noțiunea de ”preot al creației”. Omul face parte din creația care îi este dată în dar și acesta mulțumește. Depune efortul său pentru a obține pâine și vin care sunt prin actul liturgic preschimbate în Trupul și Sângele Lui Hristos cu care se împărtășesc credincioșii din comunitatea euharistică – devenind Trup al Bisericii, al cărei Cap este Hristos.

Problemele etice ale agriculturii contemporane în spațiul rural românesc

În această parte sunt prezentate o serie de probleme etice legate de agricultură și

spațiul rural. Sunt numeroase punctele de vedere asupra ceea ce înseamnă etica. Încercările moderne sunt de a o relativiza și desprinde de valorile clasice, în funcție de diferite grupuri de interese. În continuare este asumată premisa lui Nichifor Crainic, aceea că: „...nu există un adevăr al credinței și altul al științei; nu există un bine al moralei creștine și altul al eticii filosofice; nu există un frumos al Bisericii și altul al artei. Există un singur adevăr, care ia aspectul binelui în practica dragostei” (Crainic, 2012).

În plan duhovnicesc, un scop esențial al oricărei activități umane, în general, este acela de a reface din nou legătura pierdută cu Dumnezeu. Dumnezeu a pus omul în grădina raiului – cu o climă ideală, în care toate animalele și plantele trăiau în armonie – să o lucreze și să o păzească. Lucrul însemna contemplarea și descoperirea rațiunilor divine puse în creație. În rai, omul, învăluit de lumină dumnezeiască, nu simte foame sau frig. În urma greșelilor, omul pierde legătura harică cu Creatorul, creația se schimbă, unele plante devin buruieni, apar organisme dăunătoare și animale care se sălbătesc. Lucrul se transformă în osteneală. Însă acest efort, văzut ca un blestem, pentru că acum natura schimbată face să crească spini și pălămidă, are rolul de a conduce înapoi pe om la starea paradisiacă pierdută.

În plan efemer, pentru nevoile materiale umane, un scop specific al agriculturii este de a produce hrană sănătoasă și asigura securitatea alimentară. Un sistem lipsit de biodiversitate, deși foarte productiv, este întotdeauna expus riscurilor. Alte scopuri importante sunt: managementul în bune condiții a resurselor naturale (sol, apă, aer), liant social, ocupare a forței de muncă într-o activitate plăcută, în aer liber.

Planurile se întrepătrund, omul este suflet și trup. Este nevoie să redescoperim firescul agriculturii și al satului, în care, după celebra sintagmă a poetului Lucian Blaga, putem afirma că ”s-a născut veșnicia”. Problemele acute de ordin material din spațiul rural românesc sunt depopularea și, implicit, lipsa forței și a locurilor de muncă, infrastructura slab dezvoltată pentru drumuri, școli, sistemul medical. Evident, aceste aspecte complexe limitează agricultura și orizontul unor soluții viabile se îngustează din această perspectivă. Criza materială este un ecou al celei spirituale. Redresarea spirituală nu vizează costuri de ordin material, ci o deschidere și un efort depus de fiecare în parte pentru a răspunde unei chemări pentru care ontologic am fost făcuți.

Să nu uităm că avem o bogăție spirituală milenară, pe care noi și următoarele generații suntem datori să o transmitem mai departe, în profunzimea ei, „fericit este poporul acela care are pe Domnul ca Dumnezeu al său” (Ps. 143, 15).

Secularizarea agriculturii și a științei agricole– ruperea de tradiții

„Revoluția franceză a însemnat începutul erei proprietății private și pentru pământ. Folosirea pământului a fost lăsată la discreția absolută a stăpânului său. Pământul a devenit marfă și, ca orice altă marfă, putea să fie vândut și cumpărat” (Madgearu, 1936). Reforma agrară a lui Cuza în Țările Române a împroprietărit țărani doar cu 30% din suprafața agricolă a țării, luată din suprafața mănăstirilor. Restul de 70% a rămas în proprietatea moșierilor și a statului. În urma crizelor alimentare și a situației lor financiare precare, țărani au făcut răscoala de la 1907. La sfârșit de secol 19, teoria lui Charles Darwin despre evoluție prinde contur și științele devin tot mai tehnice. Promovată neîntemeiat și agresiv, teoria evoluției este doar o teză nedemonstrată, care servește ideologiile atee. Agronomii sunt considerați ”neștiințifici” și sunt nevoiți

să își tehnicizeze domeniul pentru a fi acceptați în cercurile științifice. Domeniul "Agrologie" devine "Agrotehnică".

Descoperirile tehnice schimbă modul în care se practică agricultura. Cele două războaie mondiale au efecte nefaste în toate activitățile umane. Comunismul, cu propaganda atee, vine ca un tăvălug, desprinde forțat țaranul de proprietate, de ciclurile vieții, de datinile și obiceiurile cu care era obișnuit. Adăugarea titlului de "inginer" înaintea celui de "agronom" este, de fapt, o scădere a considerației față de agronomi. Un arhitect sau un medic nu au nevoie să aداuge ceva titlului lor. Pe lângă tehnică, agronomia implică relația divino-umană, experiență, subiectivism și creativitate. Într-un domeniu practic nu este nevoie de prea multă speculație filozofică, însă spiritualitatea ortodoxă, neînțeleasă nici astăzi, nu este o speculație. Este știință obiectivă, cu metodele ei specifice. Mai mult decât atât, este legată de istoria poporului român și majoritară în prezent.

În tradiția milenară iudeo-creștină, natura creată din care face parte umanitatea, „firea umană”, este văzută prin prisma legăturii sale cu divinitatea. Răspunsul întrebării retorice, al Sfântului Nicolae Velimirovici despre cauzele problemelor de mediu rămâne valabil. "De ce se închid norii când câmpiile sânt însetate de ploaie, și se deschid atunci când câmpiile nu vor ploaie? Din pricina răutății oamenilor, firea s-a turburat și și-a lepădat rânduiala" (Velimirovici, 2010).

Pierderea independenței alimentare – un model vechi, încă valabil

În urmă cu mai bine de 3600 de ani, Iosif, fiul lui Iacov, prin pronie dumnezeiască, ajunge să fie "Țafnat-Paneah", un fel de vice-faraon în Egipt. Îi este dat să prevadă faptul că vor urma 7 ani de belșug și apoi 7 ani de foamete. În timpul anilor abundenți, cu surplus de recoltă, construiește spații de depozitare în care stochează cantități mari de grâu. Urmează criza, egiptenii vin la Iosif pentru a primi alimente în schimbul argintului. Argintul se termină și egiptenii își vând animalele. Criza continuă și egiptenii cumpără alimente și material semincer cu prețul pământurilor și al robiei. Dincolo de interpretarea simbolică, am putea contura etapele și resursele unui sistem agricol independent, care presupune libertatea celor care lucrează terenul pe care îl dețin în proprietate și apoi gradual, producerea semințelor din materialul genetic propriu, creșterea animalelor, deținerea mijloacelor de lucru, a capitalului fluid și a spațiilor de depozitare (Figura 2).

Sistematic, în ultimii 30 de ani, România a pierdut resursele de capital, sectorul zootehnic și industria care producea mijloace de lucru pentru agricultură. Agricultorii au renunțat la semințele autohtone, fermele mici dispar, iar rata de emigrare către țările mai dezvoltate crește alarmant. Pământul, apărat de secole prin lupte și redobândit ca proprietate personală cu eforturi după comunism, este vândut.

Procesul de pierdere a proprietății funciare continuă, prin fenomenul de "land-grabbing", fermele mari devin tot mai mari prin achiziționarea de teren agricol. În final, valoarea totală a fermei va deveni foarte mare, imposibil de achiziționat pentru un alt întreprinzător autohton (Szocs Boruss Miklos, Rodriguez Beperet, & Srovnalova, 2015).

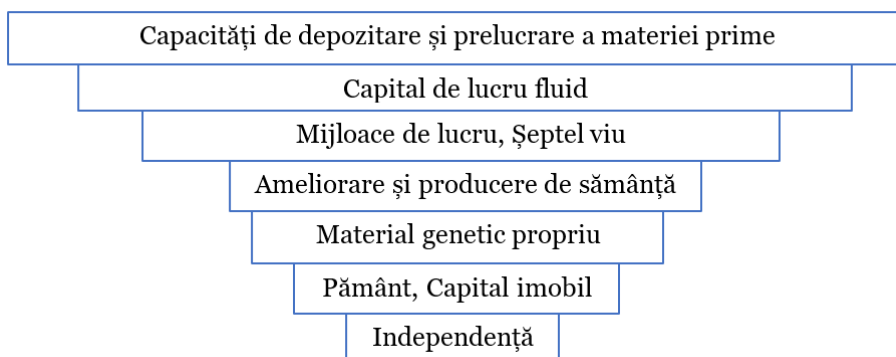

Figura 2. Resursele necesare unui sistem agricol independent

Pe lângă structura unui sistem agricol independent, actorii implicați în agricultura din România și configurați înainte de anul 1989 pe modelul furnizor (mare instituție de stat) -> beneficiar (mare instituție de stat) au pierdut comunicarea. După căderea regimului comunist, furnizorii nu s-au adaptat la noul sistem de piață (Popescu, 2021). Comunicarea eficientă este deținută în prezent de marile companii furnizoare de input-uri pentru agricultură. Fără să fie conștienți, actorii importanți din procesul de transfer de cunoștințe în sistemului agricol românesc sunt o voce a marilor concerne internaționale.

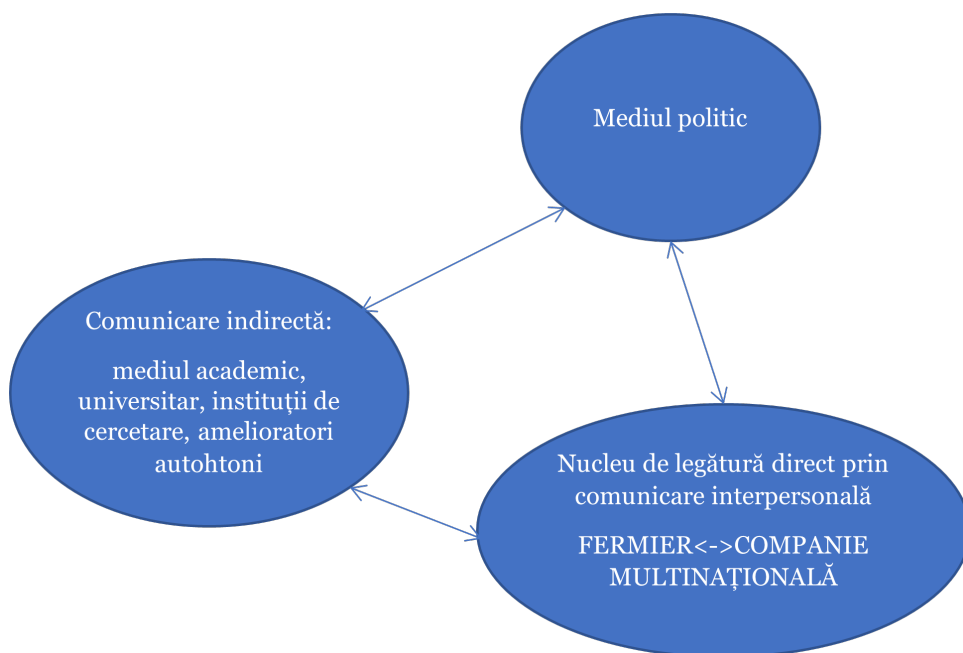

Figura 3. Transferul de cunoștințe în mediul agricol

Neglijarea valorii biodiversității și a semințelor din patrimoniul național

În cartea Exodului, din Biblie, sunt menționate în capitolul 9 pedepsele pedagogice asupra egiptenilor: tunete, grindină și foc. Însă datorită diversității culturilor, fenomenele nu produc un dezastru total. ”Inul și orzul s-au stricat, pentru că orzul era înspicat și inul în floare. Iar grâul și ovăzul nu s-au stricat, pentru că acestea erau mai târzii.” (Ieș. 9, 31-32) Involuntar, de milenii, multitudinea de agricultori au menținut agroecosisteme diverse, reziliența lor fiind dată de numărul mare de proprietăți, de moduri diferite de management al acestora, de multitudinea de specii de plante și animale implicate în sistemul de producție tradițional.

Sistemul de agricultură industrial, numit impropriu convențional, întrucât este departe de o agricultură clasică, a diminuat la nivel global diversitatea varietăților cultivate. Soiul A15 sau American 15, selectat de prof. Șișești împreună cu colaboratorii săi dintr-o populație de grâu numită Tenmarq, primită de la Universitatea din Kansas (SUA), a fost cultivat timp de 27 de ani pe circa 2 mil. ha. Fermele-model, stațiunile de cercetare și interesul țăranilor strict pentru producție au condus la diminuarea biodiversității prin alegerea ”celor mai bune soiuri”. În cultura grâului, mai târziu începând cu anii 1960, Valul Green Revolution a înlocuit toate soiurile de grâu de talie înaltă cu cele de talie joasă. „Revoluția verde” nu a fost nici pe departe prietenoasă cu natura, a însemnat trecerea către o chimizare intensivă și găsirea acelor soiuri care să răspundă noilor condiții cu un randament maxim. Cele mai multe din populațiile vechi de grâu s-au pierdut. În relatările istorice din timpul lui Alexandru Macedon, caii se ascundeau în grâul cultivat în spațiul carpato-danubiano-pontic. Ameliorarea pentru producție ridicată, calitate de panificație înaltă, combinată cu consumul neechilibrat de produse de panificație a condus la creșterea incidenței bolilor celiace și intoleranței la gluten.

De aceea în ultimii ani, consumatorii, nutriționiștii și fermierii ecologici au căutat cultivarea formelor ancestrale de grâu, a populațiilor și a soiurilor de grâu vechi. Un exemplu de succes este Italia, în care sunt desfășurate programe de ameliorare participativă împreună cu fermierii pentru alac, tenchi și grâu Khorasan (Rey, Frederic, Bruszik, 2020). Italia are o istorie veche a concentrării pe culturi diverse, specializate. În urma unui studiu, distinsul academician Gheorghe Ionescu-Șișești afirmă că această țară ”câștigă din legume și flori mai mult decât România din cultivarea cerealelor și creșterea animalelor.”

În prezent, acest decalaj s-a mărit. Numai din sectorul de legume proaspete și cel de industrializare Italia câștigă €24.74bn (“statistica.fr.com,” 2022), iar România din totalul de cereale produs, pe o suprafață mai mare, poate obține o valoare de sub €8bn (“ec.europa.eu,” 2022).

Dincolo de efectele secundare, care într-o abordare etică utilitaristă sunt considerate neglijabile în raport cu avantajele, baza materială genetică are o valoare de identitate culturală, iar pierderea semințelor înseamnă pierderea independenței fermierilor.

Folosirea substanțelor chimice de sinteză în agricultură

După cele două războaie mondiale, industria chimică a rămas cu cantități enorme de azot în stoc. Era nevoie ca acestea să fie valorificate și s-au extins experimentările cu îngrășăminte chimice și promovarea lor. La început, existau soiuri care ”nu răspundeau bine fertilizării”. În timp, soiurile ”neperformante” au fost eliminate și pierdută diversitatea. Îngrășămintele chimice aplicate îndelungat au efecte

secundare negative asupra solului: scăderea pH-ului, a gradului de saturație în baze, a compoziției microbiologice (Petcu, Oprea, Ciontu, & Stefanic, 2015). În plus, un sistem de agricultură, în care este stimulată artificial planta, devine mai sensibil la factorii de stres biotici: boli, dăunători și abiotici.

Astfel, industria chimică intervine din nou în agricultură pentru produse de protecția plantelor cu fungicide și pesticide. La începutul aplicării pe scară largă a acestora, nu se cunoșteau efectele secundare negative de bioacumulare în mediul înconjurător. De abia în anii '60, în Statele Unite ale Americii, începe o campanie de conștientizare (Carson, 1963). Produsele de protecția plantelor sunt numeroase și nu pot fi caracterizate în general. În prezent, politicile de mediu mondiale și europene au reușit să elimine de pe piață acele produse cu efecte foarte grave. Erbicidele sunt o categorie cu totul aparte de celelalte grupe chimice de substanțe. Acestea poluează cel mai puțin mediul înconjurător, deși reduc activitatea microbiană a solului. Totuși, posibilitatea combaterii chimice a buruienilor, a redus, după mecanizare, definitiv latura socială a agriculturii. Au dispărut din peisajul rural adunărilor oamenilor care se ajutau împreună la lucrările câmpului. Însă, problema principală a tuturor produselor de protecție a plantelor rămâne toxicitatea acestora asupra operatorului și a riscurilor asupra sănătății celor care consumă produsele agricole (Sookhtanlou, Allahyari, & Surujlal, 2022).

Am putea compara folosirea substanțelor chimice de sinteză cu folosirea medicamentelor alopate. La fel ca și în medicină, se recomandă în primul rând folosirea remediilor naturiste, și, în cazuri severe, tratamentul alopatic.

În viitorul apropiat, revoluția digitală, cu avantajele și nenumărate dezavantaje va permite folosirea unor echipamente care vor executa operații de eliminare selectivă a buruienilor (Bawden et al., 2017).

Ameliorarea modernă și organismele modificate genetic

În dezbaterile privind OMG-urile, limitarea doar la răspunsul dificil de a dovedi dacă sunt sănătoase sau nu pentru consumul uman nu mulțumește pe cei care își pun probleme etice. În primul rând, este o sarcină dificilă izolarea factorului de consum a alimentelor cu ingrediente din materie primă modificată genetic, pe grupuri de consumatori care au trăit în aceleași condiții. Metodele științifice actuale nu pot demonstra clar efectele lor pentru că este nevoie de timp și de condiții de experimentare care nu pot fi întrunite. În cazul animalelor, sunt cazuri în care acestea refuză de la început furajele care provin din culturi modificate genetic (Meyer, 2021). Pe grupuri izolate, hrănite cu organisme modificate genetic, datorită endotoxinelor din culturile modificate genetic cu BT (*Bacillus thuringiensis*), apar modificări severe în țesuturile din ficat analizate (Abdo, Barbary, & Shaltout, 2014).

Însă, înainte de toate, ne întrebăm dacă este firesc sau nu să facem plante modificate genetic. Oare putem noi, care trăim într-un mediu desacralizat, oferi acest răspuns? Poate fi un răspuns obiectiv sau subiectiv, în funcție de preferințele fiecăruia? Dacă primim un răspuns din domeniul științific, cum putem fi siguri de neutralitatea studiului? Dacă este din domeniul teologic, cum putem fi siguri de autoritatea duhovnicească? Teologic, nu putem intra în domeniul speculației filozofice. Este nevoie de un răspuns de la cei care sunt înzestrați de Dumnezeu cu vedere duhovnicească și de racordarea noastră la sensibilitatea lor pentru a-l putea percepe. Se pune întrebarea dacă omul sfidează în acest caz Creatorul. Chiar dacă ar vrea omul, nu poate crea ceva nou. Modifică însă la extrem, într-un mod nepermis,

pentru beneficii mai mult sau mai puțin importante ceea ce a făcut Dumnezeu? În viața sfântului Ioan Maximovici, este o întâmplare în care acesta, în timpul unei vizite primite din partea unei doamne, începe să deseneze peste o icoană. Persoana respectivă este șocată de gest și iese afară. Sfântul își justifică gestul în scop pedagogic față de cosmetizarea excesivă. I-a arătat celei care l-a vizitat că este o icoană a Lui Dumnezeu pe care o schimonosește atunci când se machiază. Însă cum căpătăm sensibilitatea de a percepe limita la care putem merge cu transformările făcute în domeniul ameliorării plantelor și animalelor? De exemplu, planta de grâu este autogamă. Este făcută de Dumnezeu să se înmulțească cu propriul polen. Toate soiurile de grâu înregistrate în catalogul oficial, cultivate de fermieri, au trecut printr-un proces de ameliorare care presupune încrucișarea mai multor soiuri de grâu cu caractere de productivitate și calitate urmărite într-un program de ameliorare. Încrucișarea, înmulțirea se face prin tăierea învelișului florilor, eliminarea anterelor și aducerea de polen de la alte plante. Un proces care nu este firesc pentru plantele de grâu, care au un grad aproape perfect de autogamie. Accidental, în natură se poate produce o încrucișare între două soiuri de grâu. Este aceasta o schimonosire? Sau, pentru câteva excepții survenite, se poate spune că este natural? Se pot folosi substanțe chimice pentru emasculara plantelor? (Singh, Albertsen, & Cigan, 2021)

Este importantă informarea consumatorului despre proveniența materiilor prime, pentru a putea alege singur dacă dorește să consume sau nu. Chiar și în cazul modificării genetice în interiorul aceleași specii, prin procedurile numite ”noi tehnici de ameliorare”.

Dintre metodele de ameliorare, nu numai modificarea genetică implică probleme etice: mutagenza, inducerea mutațiilor pe cale chimică și folosirea acestora, utilizarea selecției asistate de markeri moleculari, sterilizarea prin substanțe chimice, cultura in vitro, fuziunea protoplastică și cea citoplasmatică (Messmer et al., 2015). În cazul unora este dificil de dat un verdict, chiar și din partea organizațiilor de agricultură ecologică.

Un caz care implică o informare corectă a consumatorului este și conservarea alimentelor prin iradiere. Iradierea alimentelor este propusă ca metodă de conservare și pentru alimentele ecologice. Nu s-a demonstrat științific un efect negativ asupra sănătății umane în cazul consumului.

Nu în ultimul rând, biotehnologiile moderne sunt analizate din punctul de vedere al patentelor biologice. Istoria patentelor în domeniul plantelor este îndelungată și începe cu acordarea privilegiilor din Evul Mediu. Francis Bacon avea în 1621 privilegiul unor patente de comerț cu coacăze (*Ribes rubrum*), sare, amidon, hering, oțet etc. În 1724, un alt patent în Anglia făcea referire la obținerea uleiului din floarea-soarelui (Schlegel, 2017). Este justificată patentarea în acest domeniu? În domeniul ameliorării plantelor, există sistemul UPOV de înregistrare a soiurilor și hibrizilor care menține o formă de drept de proprietate pe durata a 25 de ani. Patentarea în domeniul biotehnologiilor implică drepturi mai largi asupra unui organism biologic. Este oare și un mod de a submina independența genetică de care se leagă un sistem de agricultură?

Agricultura certificată

Cerințele unor beneficiari, indiferent de criterii, devin în practică norme după care se va practica obținerea produselor alimentare. Legea veche, mozaică, cuprinde o serie de restricții pentru animalele care pot fi consumate sau nu. Un sistem de

certificare a hranei, pentru a asigura consumatorii de compatibilitatea acestora cu regulile iudaice este certificarea Kosher. De asemenea, religia islamică are sistemul său de certificare a alimentelor, Halal. Certificarea modului de practicare a unei agriculturi mai prietenoase cu mediul înconjurător, care are în vedere neutilizarea organismelor modificate genetic, pe o bază legală în Uniunea Europeană, este ales de unii producători agricoli pentru a garanta consumatorilor finali respectarea regulilor enumerate în regulamentul UE privind producerea și etichetarea alimentelor ecologice. Întrucât prin practicarea unui sistem de agricultură ecologic se pierde din producție, fermierul este subvenționat. Micul producător este însă dezavantajat de orice cerințe pentru un sistem de control al calității care implică timp și costuri. Impunerea unei certificări de orice natură este o barieră folosită de comercianți pentru a tria furnizorii. Marile companii chimice investesc și în ferme ecologice sau în produse destinate agriculturii ecologice.

Sunt agricultori care au continuat aceleași practici deprinse de-a lungul generațiilor. Agronomia este o știință milenară. Ca răspuns al efectelor secundare provenite din agricultura intensivă, diferiți agronomi au început să caute și să practice o agricultură în care se avea în vedere o logică naturală și folosirea cât mai mult a resurselor din interiorul unei ferme. De asemenea, practicile țărănești, ancestrale și îmbinate cu elemente de filozofie, au continuat și după revoluția industrială. Sunt o multitudine de posibilități și sisteme pentru a practica agricultura. Spiritualitatea care stă la baza unor sisteme de agricultură ecologică, cum ar fi agricultura biodinamică, așezată pe baze antropozofice, este sub semnul întrebării pentru tradiția ortodoxă și nu este proprie spațiului românesc. (Bădulescu, 2005)

„Dacă e vorba să studiezi știința spirituală a lui Rudolf Steiner ca să te învețe el ce ai de făcut și nu iei aminte la Evanghelie, înseamnă că ești mai prejos de ortodoxie în orice caz, pentru că ortodoxia este superioară oricărei alte învățături. Să știți că și eu, când am fost elev de liceu, am fost în legătură cu un cerc de antropozofi din Timișoara, nu știu dacă mai trăiește cineva din aceia de atunci. Și bineînțeles că după ce m-am dus la Teologie și am văzut cât eclecticism există și câtă încercare de sistematizare a unor lucruri care le-au gândit ereticii în special, am părăsit antropozofia din toate puterile. Acum mă țin de ortodoxie pentru că sunt sigur că mă duce unde trebuie” (Părăian, 2012).

Desigur, partea aplicată în orice știință se poate testa și demonstra. Problema intervine când pentru explicarea unor rezultate suntem îndrumați către practici neconforme cu o realitate spirituală probată. În spiritualitatea noastră răsăriteană milenară avem suficiente resurse pe care putem articula practicile de agricultură ecologică. Nu este nevoie prin ”mimetism cultural” să împrumutăm și fondul unor forme apărute în secolul al XX-lea.

Concluzii și propuneri

Evenimentele ultimelor secole au diminuat dimensiunea sacrală din spațiul rural românesc și agricultura. Fără această dimensiune, ignorată, care este și cauza esențială a impasului în care se află ruralul, riscăm să transformăm satul în cu totul altceva decât este el prin definiție. Soluționarea profundă a problemelor ecologice, care impun măsuri la nivel politic și economic, se face prin schimbarea mentalității și a

modului de viață individual (Larchet, 2016). Avem nevoie să ne implicăm individual și la nivel de comunități în redescoperirea spiritualității autentice și a drumului bătut, specific cunoașterii răsăritene, a realităților energiilor necreate prin care Dumnezeu lucrează în creația Sa. În acest sens, Sfântul Dimitrie Basarabov poate fi considerat patron al biodiversității prin exemplul său.

Problemele de etică agricolă sunt complexe, necesită o viziune de ansamblu a societății și a contextului în care sunt puse, însă au nevoie de răspuns pentru orientarea în practică. Răspuns care poate veni din atitudinea de slujire și de comuniune cu Dumnezeu, semenii și creația Sa și, de ce nu, din articularea agriculturii ecologice și a valorilor ecologice pe baza spiritualității profunde răsăritene, specifice poporului român. Este nevoie, la nivel de fermă, regional și național, de strategii pentru menținerea biodiversității și creșterea rezilienței, precum: diversificarea culturilor, înființarea unor bănci de gene, menținerea de către instituțiile de cercetare a unei game largi de genotipuri de plante și animale, integrarea soluțiilor digitale pentru o agricultură cu diversitate sporită, prietenoasă cu mediul înconjurător, susținerea agroecologiei și implicit a agriculturii tradiționale țărănești. Este necesară, de asemenea, o strategie bine gândită pentru redobândirea pe termen lung a independenței agricole, în toate sectoarele, de la proprietatea funciară până la depozitarea și prelucrarea produselor alimentare. La fel de importantă este redobândirea comunicării interpersonale între cercetătorii din domeniul științelor agricole, socio-economice, teologice și agricultori sau persoanele care lucrează pământul din spațiul rural.

Bibliografie

- Abdo, E. M., Barbary, O. M., & Shaltout, O. E.-S. (2014). Feeding study with Bt corn (MON810: ajeeb YG) on rats: biochemical analysis and liver histopathology. *Food and Nutrition Sciences*, 2014.
- Alfeyev, I. (2013). *Lumea duhovnicească a Sfântului Isaac Sirul*. Iași: Editura Doxologia.
- Bădulescu, D. (2005). *Ortodoxie și erezii*. Apologeticum.
- Bawden, O., Kulk, J., Russell, R., McCool, C., English, A., Dayoub, F., ... Perez, T. (2017). Robot for weed species plant-specific management. *Journal of Field Robotics*, 34(6), 1179–1199.
- Bernea, E. (2006). *Civilizația română sătească*. București: Editura Vreamea.
- Bistriceanu, C. (2006). *Sociologia familiei*. București: Editura Fundației România de Măine.
- Carson, R. (1963). *Silent Spring* (London: Hamish Hamilton).
- Coman, C. (2016). *Patericul Mare. Apoftegmele parintilor pustiei*. București: Editura Bizantină.
- COR, C. O. T. R. (2022, January 24). Local leaders to discuss how to deliver an EU rural revival and €500bn regional investment. *Europorter*. Retrieved from <https://www.europorter.co/politics/committee-of-the-regions-cor/2022/01/24/local-leaders-to-discuss-how-to-deliver-an-eu-rural-revival-and-e500bn-regional-investment/>
- Crainic, N. (2010). *Cursurile de mistica*. Sibiu: Editura Deisis.
- Crainic, N. (2012). *Nostalgia Paradisului*. Bacău: Editura Sfinții Martiri Brâncoveni.
- Cuv. Paisie Aghioritul. (2006). *Patimi și virtuți*. București: Editura Evanghelistos.
- ec.europa.eu. (2022). Retrieved from <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/overviews/market-observatories/crops/cereals->

- statistics_en
- Heckscher, J. J. (2013). "A 'Tradition' That Never Existed": Orthodox Christianity and the Failures of Environmental History. In *Toward an Ecology of Transfiguration* (pp. 136–151). Fordham University Press.
- Larchet, J.-C. (2016). *Fundamentele spirituale ale crizei ecologice*. București: Editura Sophia.
- Larchet, J.-C. (2019). *Animalele în spiritualitatea ortodoxă*. București: Editura Sophia.
- Larchet, J.-C. (2020). *Îndumnezeire omului la Sfântul Maxim Mărturisitorul*. București: Basilica.
- Madgearu, V. (1936). *Agrarism, Capitalism, Imperialism. Contribuții la studiul evoluției sociale românești*. București: Institutul de Arte Grafice "Bucovina", I. E. TOROUȚIU.
- Messmer, M., Wilbois, K.-P., Baier, C., Schäfer, F., Arncken, C., Drexler, D., & Hildermann, I. (2015). *Plant breeding techniques. An assessment for organic farming*. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL).
- Meyer, N. (2021). *Asociația fermierilor ecologici din Australia - descoperă animale care nu consumă OMG-uri*. Retrieved from <http://althealthworks.com/farmer-conducts-experiment-using-gmo-and-non-gmo-corn-discovers-sobering-truth-that-animals-know-and-humans-dont-2/?c=ngr>
- Mihăilă, A. (2011, December 29). *De ce pedeapsa până la al patrulea neam?* Ziarul Lumina. Retrieved from <https://ziarullumina.ro/teologie-si-spiritualitate/theologica/de-ce-pedeapsa-pana-la-al-patrulea-neam-400.html>
- Părăian, T. (2012). *Veniți de luați bucurie. O sinteza a gândirii Părintelui Teofil în 1270 de capete*. Editura Teognost.
- Petcu, V., Oprea, G., Ciontu, C., & Stefanic, G. (2015). *Studies on the effect of some herbicides (single and different mixtures) on weeds control and soil quality in maize*. Rom Agric Res, 32, 245–252.
- Popescu, G. (2021). *Agricultura în era reformelor – Studii și Eseuri*. București: Editura Academiei.
- Rey, Frederic, Bruszik, Á. (2020). *Povesti de succes despre producerea și ameliorarea ecologică a semintelor*. Retrieved from https://www.liveseed.eu/wp-content/uploads/2021/02/FNL_BOOKLET_3_ROM_WEB_SMALLER.pdf
- Schlegel, R. H. J. (2017). *History of plant breeding*. CRC press.
- Singh, M., Albertsen, M. C., & Cigan, A. M. (2021). *Male Fertility Genes in Bread Wheat (Triticum aestivum L.) and Their Utilization for Hybrid Seed Production*. International Journal of Molecular Sciences, Vol. 22. <https://doi.org/10.3390/ijms22158157>
- Sookhtanlou, M., Allahyari, M. S., & Surujlal, J. (2022). *Health risk of potato farmers exposed to overuse of chemical pesticides in Iran*. Safety and Health at Work, 13(1), 23–31.
- Staniiloae, D. (2019). *Teologia Ascetică și Mistică Ortodoxă*. București: Institutul Biblic (IBMBOR).
- Stăniloae, D. (2006). *Sf. Maxim Mărturisitorul - Ambigua*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- statistica.fr.com. (2022). Retrieved from <https://fr.statista.com/outlook/cmo/food/vegetables/italy>
- Szocs Boruss Miklos, A., Rodriguez Beperet, M., & Srovnalova, A. (2015). *Land grabbing in Romania*. Cluj-Napoca.
- Tanasă, L., Ulman, S., Cautisanu, C., Brumă, I., & Juravle, D. (2022). *Vegetables Consumers' Profile in the Context of Digitalization: Evidence from Romania*. Amfiteatru Economic, 24(59). <https://doi.org/10.24818/EA/2022/59/128>
- Velimirovici, N. (2010). *Inima în Marele Post*. București: Editura Predania.
- Vlachos, I. (2017). *Dogmatica empirică după învățăturile prin viu grai ale Părintelui*

Provocări rurale contemporane

- Ioannis Romanidis. Iași: Editura Doxologia.
- Ware, K. (2017). St. Kosmas the Aetolian: A Greek Orthodox Missionary in the Eighteenth Century. *The Greek Orthodox Theological Review*, 62(1/2), 21–44.
- White Jr, L. (1967). The historical roots of our ecologic crisis. *Science*, 155(3767), 1203–1207.
- Zizioulas, J. D. (2011). Proprietors or priests of creation. In *The eucharistic communion and the world*. New York: T&T Clark International.